

Nr 12.

Av herr Allard m. fl., *angående utredning om statligt stöd åt s. k. fritidscentra och andra lokaler för fritidsverksamhet.*

Ungdomsvårdskommittén har i sitt betänkande nr 2 med utredning och förslag angående stöd åt ungdomens föreningsliv undersökt frågan, i vilken utsträckning ungdomen är föreningsansluten. Kommittén beräknar, att omkring 485 000 ungdomar inom åldersgruppen 13—25 år tillhöra någon förening. Eftersom samtliga ungdomar i åldersgruppen 1940 uppgingo till i runt tal 1 240 000 skulle omkring 40 procent av samtliga ungdomar tillhöra någon förening. Denna siffra betecknas som en minimisiffra. Att fastställa, vilken roll föreningslivet för de föreningsanslutna spelar för fritidsanvändningen, är självfallet betydligt svårare. Emellertid torde man på grund av det material ungdomsvårdskommittén på denna punkt anför samt med stöd av en erfarenhetsmässig bedömning våga påstå, att högst en fjärdedel av de föreningsanslutna ägnar så mycken tid åt föreningslivet, att detta är bestämmande för deras användning av fritiden och livsföring vid sidan av arbetet. Följaktligen skulle inte mindre än 90 procent av ungdomen antingen inte alls eller i mycket ringa utsträckning beröras av föreningslivet.

Dessa 90 procent utgöras av ungdomar, som på grund av att de äro oorganiserade sakna språkrör för sina intressen. Att åtskilliga av dem äro föreningsanslutna beror säkerligen i stor utsträckning på att de sakna tillfälle till fritidssysselsättningar, som bättre passa deras håg och anlag. Med all aktning för den utomordentliga fostrargärning, som ungdomsorganisationerna utföra och trots de varmaste förhoppningar, att föreningslivet skall nå nya grupper ungdom och utlösa ökad aktivitet, är det på grund av det anförda tydligt, att massan av icke föreningsansluten eller inom föreningarna passiv ungdom utgör ungdomsvårdens viktigaste problem. Ungdomsvårdens grundläggande uppgift måste vara att skapa möjligheter för den stora massan av icke föreningsansluten ungdom att deltaga i föreningsarbetet eller att — och detta gäller flertalet — utom organisationerna följa sin håg för fritidssysselsättningar och utveckla sina anlag. Fostrans främsta uppgift anse vi vara att befrämja ungdomens sunda aktivitet och ge denna tillfälle att ta sig uttryck. Vid avgörandet av vad som skall betraktas som sund aktivitet bör betraktelsesättet vara frisinnat. Självverksamheten utvecklas enligt all erfarenhet bäst, då ungdomen har friaste möjliga val av sysselsättningar och därmed kan följa sin håg, och självverksamhet har ett så stort karaktärsfostrande värde, att samhället

bör göra mer än hittills för att undanröja de hinder, som inskränka ungdomens val av fritidssysselsättningar.

Tillämpad på frågan om ungdomslokaler innebär denna åskådning, att vad som hittills gjorts från samhällets sida är otillfredsställande inte endast kvantitativt utan också på grund av sin begränsade syftning och inte blott ur den oorganiserade ungdomens utan också ur föreningsungdomens synpunkt.

År 1942 anvisade riksdagen anslag till lån och bidrag för byggande av allmänna samlingslokaler. Ungdomsvårdskommittén säger visserligen härom i sitt betänkande om stöd åt ungdomens föreningsliv, att den endast flyktigt berör frågan, enär den genom riksdagsbeslutet "kan sägas vara i princip löst", men kommittén gör i fortsättningen reflexioner, som visa att kommittén anser riksdagsbeslutet för snävt: "Samlingslokalerna borde, enligt kommitténs mening, också förse med arbetsrum lämpade för skilda praktiska arbeten, exempelvis slöjd, samt med smårum lämpade för diskussioner och studiecirklar. Ävenledes borde samlingslokalerna förse med gymnastik- och idrottsredskap på platser, där sådan materiel saknas. Den princip, som representeras av de engelska Community Centres borde i detta sammanhang underkastas närmare prövning med vederbörlig hänsyn tagen till svenska förhållanden. Kommittén förutsätter, att dessa synpunkter beaktas av statens nämnd för samlingslokaler vid dess prövning av inkomna ansökningar, samt att nämnden tar initiativ till en sådan upplysningsverksamhet, att synpunkter av nyssnämnda innebörd förmedlas till samtliga de instanser och enskilda, för vilka lokalfrågorna äro aktuella". Kommittén nämner bland de önskvärda lokalerna även "klubbrum". Enligt kungörelsen om bidrag och lån av statsmedel för tillgodoseende av behovet av allmänna samlingslokaler definieras "allmän samlingslokal" såsom "för föreningslivets behov avsedda hörsalar samt rum för sammanträden, samkväm och studiearbete jämte därtill hörande förstugor, avklädningsrum, apparatrum, biblioteksrums, kök, serveringsrum, toalett-, källar- och vindslokaler". Det är uppenbart, att denna definition icke rymmer alla de lokaler, som ungdomsvårdskommittén anser önskvärda. Den engelska Community Centre-idén, som kommittén anser böra tagas under omprövning, skiljer sig avsevärt från vår traditionella uppfattning om samlingslokaler. Man skulle med en viss tillspetsning kunna säga, att en svensk samlingslokal av traditionell typ är avsedd för *vissa människor* (föreningsfolk) *vissa kvällar i veckan* (då möten, samkväm, cirkelsammanträden etc. anordnas på bestämda tider), medan i ett fullständigt Community Centre *vem som helst när som helst* kan finna lokaler, där han kan företa sig något, antingen individuellt eller i samarbete med andra. Om en sådan princip för samlingslokaler — riktigare: fritidscentra — är önskvärd redan ur de

föreningsanslutnas synpunkt, emedan de organiserade mötena etc. icke uppta all den tid, under vilken föreningsungdomen har behov av en samlingsplats utanför hemmet, så är den uppenbarligen den enda princip för lokaler, som avser att tillgodose den icke föreningsanslutna ungdomens behov. Ungdomsvårdskommittén förklarar sig också i ett annat sammanhang ämna upptaga frågan om lokaler för fritidsverksamhet för ungdom utom föreningarnas ram. Kommittén påpekar, att åtgärder i sådant hänseende kunna bidra till en lösning också av föreningsungdomens lokalfråga.

I skrivelse till Konungen av den 6 november 1943 hemställde ungdomsvårdskommittén, att det måtte uppdragas åt statens nämnd för samlingslokaler att jämväl beakta frågan om tillgodoseende av ungdomens behov av lokaler för fritidssysselsättning utom föreningssamkomsternas ram. I motiveringen för denna framställning heter det bl.a.:

”Såsom i hög grad bidragande till att ungdomen i så stor utsträckning tillbringar sin fritid utom hemmet måste det förhållandet anses vara, att de unga vanligen bo trångt och föga trivsamt. I hemmen sakna de möjligheter att draga sig tillbaka för sig själva, att bjuda hem kamrater samt att få obehindrat syssla med det som intresserar dem, i den mån dessa sysselsättningar kräva utrymme eller ett visst mått av isolering. Även om bostadsförhållandena för ungdomen snabbt komma att förbättras — vilket i och för sig förefaller föga sannolikt — så är därmed icke problemet löst. Ungdomarna behöva nämligen även beredas tillfälle att taga sig något positivt före utom hemmet, men möjligheterna härtill äro för närvarande starkt begränsade. Den fattigdom till god fritidssysselsättning, som utan tvivel karakteriserar vårt samhälle, driver i större utsträckning än vad som får anses vara lyckligt ungdomen till de betalda nöjena, till kaféer, biografier, danslokaler samt — under sommarmånaderna — tivolinöjen av ofta tvivelaktig kvalitet. — — — Hur önskligt det än enligt ungdomsvårdskommitténs mening vore, att ungdomsorganisationerna finge möjligheter att kraftigt växa ut och omfatta allt större ungdomsskaror, måste man nog tyvärr alltid räkna med att en avsevärd del av ungdomen icke kommer att vara föreningsansluten. Från samhällets sida bör intresse ägnas även åt de ungdomar, som icke tillhöra någon organisation. Ur viss synpunkt sett äro de värda att särskilt uppmärksammas. De äro nämligen utsatta för större frestelsestryck än föreningsungdomarna och ha därtill ofta nog mindre kraft att motstå detta tryck. Det bör även framhållas, att föreningslivet endast i undantagsfall kan lösa mer än på sin höjd en del av fritidsproblemet för de anslutna medlemmarna. Någon permanent föreningslokal, dit medlemmarna kunna gå och läsa tidningar, samtala med kamrater o. s. v. är det ytterst få föreningar som ha tillgång till. — — — Både för den föreningsanslutna och den icke

föreningsanslutna ungdomen skulle behövas lokaler, som icke vore något annat än mötesplatser, vilka tjänade som ersättning för kaféerna, gathörnen, järnvägsstationerna m. m. Att skaffa lämpliga lokaler här- för torde vara grundförutsättningen för att komma till tals med en stor del av de unga, liksom för att bereda dem en fostran till självverk- samhet och ansvar under klok och förståndig ledning. Ungdomsprob- lemet torde svårligen kunna bemästras på sätt som är önskvärt, om man icke skapar möjligheter, som göra de nuvarande mindre lämpliga samlingspunkterna överflödiga. — — — Enligt kommitténs åsikt böra sålunda de allmänna samlingslokalerna, vilka med statligt stöd kunna komma att byggas, planeras med sikte på att där bereda ungdomen möjlighet att i trevlig miljö och utan några kostnader få läsa tidningar, spela olika spel eller syssla med praktiska sysselsättningar såsom mål- ning, snickeri, vävning m. m. Det är givet att detta behov framstår som mest brännande på de större orterna. Men också på ett mycket stort antal smärre orter torde behovet av någon lokal, som står öppen för ungdomen under eftermiddagar och kvällar, vara särdeles kännbart.”

Sedan skrivelsen remitterats till Statens nämnd för samlingslokaler avgav nämnden den 27 januari 1944 ett yttrande, i vilket det bl. a. säges, att ”de lokaler som skola kunna tillgodose ungdomens intressen torde ej helt sammanfalla med det allmänna föreningslivets behov utan även kräva särskilda anordningar”. Nämnden säger sig redan från början av sitt arbete ha beaktat dessa synpunkter och de genom nämndens försorg utarbetade typprogrammen till samlingslokaler ha utformats med hänsyn härtill. Men särskild hänsyn ”har ej kunnat tagas till den föreningslösa ungdomens behov, i den mån dessa kunna skilja sig från den organiserade ungdomens behov. Emellertid har föreningsbegreppet i hithörande författningars mening kommit att bli mycket vidsträckt och torde få anses omfatta varje organisationsform. Och för att ung- domen skall kunna utnyttja de olika lokalmöjligheterna på ett till- fredsställande sätt torde krävas att någon slags organisation står bakom”.

Beträffande föreningsbegreppets tänjbarhet kan nämnas, att man i England stundom har särskilda föreningar för Community Centres, till vilka erlägges en blygsam årsavgift för rätten att ha ständig tillgång till lokalerna. Med en dylik om radiolicensen påminnande föreningsavgift bleve föreningsbegreppet synnerligen vidsträckt. Definitionen i kun- görelsen om samlingslokaler av begreppet ”allmänna samlingslokaler” visar dock att det område, inom vilket statens nämnd för samlings- lokaler har att röra sig, är tämligen begränsat. Med denna reservation finnes intet att erinra mot nämndens konstaterande, att ”nämnden i stort sett delar de synpunkter som ungdomsvårdskommittén givit ut- tryck åt i sin skrivelse och har enligt sin uppfattning — såvitt på näm-

den ankommer — även beaktat desamma i sin hittills bedrivna verksamhet”.

Efter att ha berört frågor om ungdomsverksamhetens organisation säger sig nämnden anse, att hithörande frågor ännu ej tillräckligt uppmärksammas och tillstyrker, att ”de göras till föremål för utredning i samband med den utredning som nämnden förordat i fråga om anordnandet av lek- och fritidsrum för ungdom. Samtliga nu ifrågavarande problem beröra i hög grad nämndens verksamhet. Vid uppdragandet av riktlinjer för dess lösande torde därför även nämndens verksamhetsområde komma att fixeras. Det är möjligt att man därvid skulle finna lämpligt att utvidga nämndens område. Under den tid nämnden arbetat har nämnden fått det bestämda intrycket, att de myndigheter och organisationer som syssla med samlingslokalproblemen äro i stort behov av tillgång till ett centralt organ, som kan tillhandagå med råd och anvisningar i alla mångskiftande spörsmål som uppstålla sig. Det är därför enligt nämndens mening av betydelse, att statsmakterna inom en mycket snar framtid taga ställning till nämndens uppgifter och organisation. Med den erfarenhet nämnden numera vunnit, torde det vara möjligt att i en blivande utredning kunna närmare avgöra, vilka frågor som lämpligen böra anförtros åt nämnden”.

Det förslag om utredning rörande lek- och fritidsrum för ungdom, som statens nämnd för samlingslokaler förordat, framlades i en skrivelse till Konungen från ungdomsvårdskommittén den 30 december 1942. I skrivelsen framhölls, att ett stort antal ungdomar tillbringa en avsevärd del av sin fritid utom hemmet. ”Där det finns utrymme som ger möjlighet till samtal i lugn och ro med en kamrat och till att breda ut sig med sysselsättningar, som fordra yta — slöjd, målning, spel, samlingar etc. — visar det sig av licentiaten Åkermans utredning, att skolungdomen ofta tillbringa en god del av fritiden hemma, medan deras utevistelse ökas, när denna möjlighet saknas.” Kommittén framkastar tanken på att i större hyreshus anordna särskilda lek- och fritidsrum, som kunde komplettera bostäderna, och anser det böra utredas, huruvida icke sådana fritidsrum borde få samma möjligheter som bostadsutrymmen att åtnjuta statens tertiär- och tillägglån. Kommittén ifrågasätter även, om icke räntan skulle kunna sättas lägre beträffande tertiärlån för detta syfte. Enligt vår mening finns det anledning pröva, om icke fritidsrummen vore värda ett större samhälleligt stöd än som föreslås av ungdomsvårdskommittén. Behovet av fritidsrum framtvingar uppenbarligen icke med samma styrka enskilda insatser som behovet av bostäder, varför samhället — om det vill se båda behoven tillfredsställda — knappast kan nöja sig med att subventionera fritidsrum i samma utsträckning som bostäder. Frågan om fritidsrum i

fastigheter torde emellertid böra utredas i sammanhang med andra frågor om anordningar för underlättande av fritidssysselsättningar.

Som framgår av ovanstående anser såväl ungdomsvårdskommittén som statens nämnd för samlingslokaler, att en utredning av berörda frågor är påkallad. Sedan riksdagens beslut i samlingslokalfrågan fattades, har ungdomsvårdens problem kommit under debatt på ett sätt, som öppnar nya perspektiv. Vidare har debatten i lokalfrågan tillförts mycket väsentliga synpunkter, vilka starkt avvika från den traditionella uppfattning, som under årtionden utvecklats inom folkrörelserna. Utvidgningen av begreppet "samlingslokal" till begreppet "fritidscentrum" upprepar problem, som snarast böra utredas. Det kan icke väntas, att ungdomsvårdskommittén på denna punkt kan framlägga tillräcklig utredning. Kommitténs direktiv och sammansättning äro icke sådana, att lokalfrågan inom kommittén kan upptagas i hela sitt sammanhang.

Om det befinnes önskvärt att vid lokalfrågans lösning söka sig fram efter "fritidscentrum"-linjen, uppstå särskilda arkitektoniska och stadsplaneringsproblem, som icke göra sig gällande vid byggande av traditionella samlingslokaler. Frågan om lokalernas drift måste finna delvis nya lösningar, som exempel från andra länder visa. Särskild uppmärksamhet måste ägnas sambandet mellan å ena sidan lokaler för föreningsarbete och klubbliiv och å andra sidan lokaler för icke-föreningsansluten ungdoms fritidsverksamhet. Sambandet mellan de äldres och yngres lokaler måste studeras. Här anmäler sig bl. a. frågan, huruvida det i princip är riktigt att bygga särskilda ungdomslokaler, som ofta ligga långt från de äldres lokaler, såsom ofta är fallet med ungdomsgårdarna. Även de äldres behov av fritidslokaler bör beaktas vid utredningen. Vid de s. k. Hammarby- och Årstaundersökningarna visades från de äldres sida spontant intresse för lokaler för såväl manlig som kvinnlig slöjd. Frågor kunna vidare uppstå att i samma hus eller inom samma område för fritidslokalerna placera lokaler för olika kommunala ändamål. I viss utsträckning torde också vissa skollokaler kunna kombineras med fritidslokaler, t. ex. gymnastiksal, skolkökslokaler och slöjdlokaler. Ett fullständigt fritidscentrum kan även omfatta lek- och idrottsplatser, badanläggningar m. m. Över huvud taget bör provas, om icke den planlösa splittring av ett samhälles gemenskapsanläggningar, som nu är regel i de mindre samhällena, och den starka centralisering, som utmärker de större städerna, för framtiden bör så långt möjligt motverkas.

Under de närmaste åren kan byggandet av samlingslokaler komma att hämmas på grund av bristen på byggnadsmaterial. Den frist, som härigenom kan uppstå, borde enligt vår mening användas för att ta upp lokalfrågan i hela dess vidd till prövning. Det är desto större skäl härtill, emedan vi inom några få år på grund av befolkningsutveck-

lingen och andra omständigheter torde komma att stå inför mycket stora svårigheter att skapa sysselsättning inom byggnadsindustrin. Om i samband därmed det samhälleliga stödet åt byggnadsverksamheten måste starkt utvidgas, är det sannolikt att även behovet av fritidslokaler kan komma att tillgodoses i ökad utsträckning. Skulle en samhällelig investering på detta område ske efter riktlinjerna i den nu gällande kungörelsen om bidrag och lån av statsmedel till samlingslokaler, föreligger en påtaglig risk för felinvestering. Om fritidscentrum-principen skulle komma att läggas till grund för denna byggnadsverksamhet, skulle härav följa bättre planering men däremot icke nödvändigtvis ett omedelbart enormt utökat anslagsbehov. Lösningarna på skilda orter skulle utan tvivel bli mycket skiftande beroende på olika samhällens olika struktur och redan existerande lokaler samt de för ögonblicket föreliggande resurserna och mest trängande behoven. Den viktigaste fördel, som fritidscentrum-principen omedelbart skulle medföra, vore att fritidslokalfrågan komme att behandlas i ett större sammanhang och med hänsyn till de framtida behoven. Där resurser saknades att omedelbart skapa ett fullständigt fritidscentrum, skulle den första uppgiften bli att vid byggandet av en samlingslokal så bestämma dess placering i förhållande till annan bebyggelse och så utforma dess arkitektur, att den icke på grund av bristande förutseende antingen ej alls kunde utvidgas eller komme att kräva onödigt stora kostnader, när den en gång måste fullständigas. På orter, där den nya samlingslokalen på grund av de nu existerande resursernas begränsning icke till omfång och kostnad komme att nämnvärt avvika från den traditionella typen, borde det dock — om man har målet klart för ögonen — vara möjligt att konstruera och driva lokalen på sådant sätt, att den i viss utsträckning kunde användas av ungdomen inte endast vid organiserade möten utan också för friare samvaro, såsom träffpunkt för kamratgrupper, för hobbyverksamhet m. m. Redan inom nuvarande lokalbestånd förekomma sådana tendenser, vilka äga självständig livskraft men också äro värda samhällets stöd.

På grund av vad ovan anförts hemställa vi,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning rörande riktlinjer och åtgärder för statligt stöd till fritidscentra och andra lokaler för fritidsverksamhet.

Stockholm den 16 januari 1945.

Henry Allard.

Erik Brandt.

Torsten Nilsson.

Erik Severin,
Gävle.

Göran Petterson.